

PRIEPASŤ

11

„Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť!“ opakoval môj počítač.

Po amerických prezidentských voľbách v roku 2016 sme azda aj na popud kolektívneho vedomia sociálnych sietí spolu s niekoľkými známymi začali znovu sledovať seriál *Západné krídlo*. Zúfalo nostalgický počin. Hoci to nepomohlo, večer po práci alebo v lietadle som si vždy pozrel jednu či dve epizódy. Po prečítaní najnovších apokalyptických štúdií o klimatickej zmene, o neustá- lom sledovaní ľudí a problematických situáciách na globálnej politickej scéne mi skromná neoliberala troj- aktovka zo začiatku dvadsiateho prvého storočia padla celkom vhod. Jedného večera som bol zhruba v polovi- ci epizódy z tretej série, kde riaditeľ kancelárie prezi-

denta Bartletta Leo McGarry práve oľutoval, že išiel na stretnutie Anonymných alkoholikov a premeškal tak stav núdze.

„Čo také by si urobil pred pol hodinou, čo sa ešte doposiaľ nespravilo?“ pýtal sa ho prezident.

McGarry mu odvetil: „Vedel by som o situácii o pol hodinu skôr. Už nebudem chodiť na stretnutia, je to prepych, ktorý si nemôžem dovoliť.“

Bartlett krúžil okolo McGarryho a doberal si ho: „Ja viem. Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Nejaký telefónny prístroj s kontaktom na konkrétneho človeka, aby si mu mohol povedať, že ho potrebujeme.“ Následne siahol do Leovho vrečka a vytiahol mobil: „Niečo takéto, agent Moto!“

12

K tejto časti dialógu som sa však už nedostal. Obraz sa síce menil, no pokazil sa mi počítač a dookola verklíkovoval rovnakú vetu: „Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť! Kiežby existoval spôsob, ako sa s niekým v prípade núdze okamžite spojiť!“

Toto je kniha o technológiách a o ich snahe nám niečo povedať. Kniha o tom, čo vieme, ako tomu rozumieme a čo jednoducho nedokážeme pochopiť. Technologický rast za posledné storočie pretvoril našu planétu, spoločnosť a aj nás. Nepodarilo sa mu však zmeniť naše porozumenie technológiám. Dôvody aj odpovede sú zložité

nielen preto, že sme už načisto pohltení technologickými systémami. Ony formujú naše správanie a myslenie. Nedokážeme bez nich existovať a nedokážeme bez nich už ani myslieť.

Naše technológie nesú spoluvinu za najväčšie problémy dneška: hospodársky systém sa vymkol spod kontroly a ničí životy, nerovnosť medzi bohatými a chudobnými rastie, svetový politický a spoločenský konsenzus sa čoraz viac vytráca, narastá nacionalizmus, vyostrujú sa spoločenské rozpory, dochádza k etnickým konfliktom a tieňovým vojnám. Všetko sú to naozajstné existenciálne hrozby.

Nové technológie síce zlepšujú porozumenie vedeckým a spoločenským problémom, vďaka nim sa dokážeme lepšie orientovať v politike a vo vzdelávaní, dokážeme efektívnejšie viesť vojny a zvyšovať HDP, ale často zabúdame, že toto chápanie v nás aktívne formujú a riadia – v dobrom aj v zlom. Čoraz viac je nutné premýšľať o nových technológiách inak a stavať sa k nim kriticky, aby sme ich nielen pasívne prijímali, ale aj sa na nich aktívne spolupodieľali.

Ak nepochopíme zložité fungovanie technológií, ak nepochopíme, ako sú technologické systémy navzájom prepojené a ako sa vzájomne ovplyvňujú, tak nimi zostaneme len bezmocne obklopení a ich potenciál omnoho jednoduchšie zneužijú sebecké elity a neludské korporácie. Práve z dôvodu, že technológie medzi sebou spolupracujú nečakanými a neraz prazvláštnymi spôsobmi, a preto, že sme v nich ponorení až po uši, nestačí nám len poznať ich praktický význam: musíme vedieť, ako vznikli a ako fungujú v niekedy neviditeľnom pre-

pojenom svete. Nestačí len porozumenie, musíme byť gramotní.

Efektívna gramotnosť nepozostáva len zo základného porozumenia, je možné uchopiť ju a praktizovať rôzne. Efektívna gramotnosť neznamená rozumieť účelu, je nutné pochopiť kontext a dôsledky. Nestačí využívať systém ako všeliek, musíme chápať súvislosti medzi systémami a vedieť o inherentných nedokonalostiach akéhokoľvek „dokonalého“ riešenia. Efektívna gramotnosť znamená dokonale ovládať nielen jazyk systému, ale aj jeho metajazyk – jazyk, pomocou ktorého systém hovorí o sebe a ktorým komunikuje s ostatnými systémami – a uvedomovať si obmedzenia potenciálneho využitia a zneužitia tohto metajazyka. Takáto gramotnosť je schopná nielen kritizovať, ale aj na kritiku reagovať.

Jedna z častých reakcií na veľmi slabé porozumenie verejnosti technológiám je snaha zvýšiť technologickú vzdelanosť. Inak povedané, ľudia by sa mali naučiť programovať. Sú to časté výzvy od politikov, technologov, odborníkov či najúspešnejších podnikateľov, ktorí sa k nim neraz uchylujú z otvorene pragmatických a trhových dôvodov: informačná ekonomika potrebuje viac programátorov a mladí ľudia potrebujú prácu. Je to dobrý začiatok, ale naučiť sa programovať nestačí, tak ako nestačí vedieť vyčistiť výlevku, aby sme pochopili zložitý prepojený systém podzemných vôd, politickú geografiu, starnúcu infraštruktúru a sociálnu politiku, ktorá definuje, formuje a vytvára skutočný životodarný systém spoločnosti. Poznať funkciu systémov jednoducho nestačí. Musíme poznať aj dejiny a rozumieť dôsledkom.

Musíme vedieť, odkiaľ sa systémy vzali, kto ich vymyslel, na čo sú a či ešte slúžia svojim pôvodným zámerom.

Druhým nebezpečenstvom čisto účelového chápania technológií je lipnutie na niečom, čo nazývam výpočtové myslenie. Výpočtové myslenie je doplnok tzv. riešiteľského myslenia, viery, že každý problém možno vyriešiť s využitím výpočtov. Inými slovami, akýkoľvek spoločenský či iný problém zaplátame nejakou aplikáciou. Takéto myslenie je nedostatočné a technológie sa nám to dokonca aj snažia povedať. Pri výpočtovom myslení človek navyše predpokladá (často nevedome), že svet je taký, ako tvrdia zástancovia riešiteľského myslenia. Takéto myslenie si osvojujeme až do takej miery, že o svete nedokážeme rozmýšľať bez použitia výpočtov. Dnes prevláda práve takéto myslenie, je hybnou silou najhorších trendov našej spoločnosti a komunikácie a je nutné mu oponovať náležitou systematickou gramotnosťou. Ak sa filozofia zaoberá problémami, ktoré nedokáže vyriešiť veda, tak gramotný človek systematicky premýšľa nad svetom bez použitia výpočtov, pričom však berie na vedomie, že výpočty nepochybne formujú aj jeho.

Tvrdenie, že by sme sa mali „učiť programovať“, je takisto možné spochybniť, ba priam vyvrátiť. Nemusíme predsa vedieť programovať, aby sme dokázali rozumieť technológiám, rovnako ako dokážeme použiť toaletu bez inštalatéra a nemusíme sa pri tom obávať, že sa nás snaží zabiť vodovodné potrubie. Mimochodom, možnosť, že sa vás vaše vodovodné potrubie pokúša zabiť, by ste tiež nemali celkom zavrhnovať: zložité výpočtové systémy tvoria v dnešnej spoločnosti množstvo infraštruktúry

a v dlhodobom horizonte nás nezachráni nijaké vzdelávanie o ich hrozbách.

V tejto knihe budeme hovoriť o technológiách, ale tak, aby im rozumeli aj laici. Predstaviť si a opísať rozsah nových technológií je pre nás nesmierne náročné, čo znamená, že o nich len ťažko dokážeme premýšľať. Nie, nepotrebujeme na to novú technológiu, ale nové metafory. Potrebujeme metajazyk na charakterizovanie sveta zostrojeného zložitými systémami. Potrebujeme nové skratky a tie musia jasne vystihnúť realitu sveta, v ktorom sa ľudia, politika, kultúra a technológie navzájom prelínajú. Prepojení sme boli vždy, hoci nerovnomerne a nelogicky, niektorí viac ako iní, ale skrz-naskrz a bezpodmienečne. Teraz je však toto spojenie čoraz viditeľnejšie a nepopierateľnejšie. Technológie sa čoraz viac stávajú našou súčasťou a s tým sa musíme popasovať, stále však nevieme ako. Nestačí len nezáväzne frflať na internet a amorfné technológie pre to, že spôsobujú či prehlbujú priepasť v našom chápaní a agentstve,¹ teda schopnosti konať. Termínom „sieť“ označujem nás a naše technológie prepojené v obrovskom systéme. Spájam v ňom agentstvo ľudí a neľudí a chápanie, vedomé i nevedomé, v jednom prepojenom mišmaši. Priepasť nie je medzi nami a našimi technológiami, ale priamo v sieti – a práve cez sieť sa o nej dozvedáme.

---

1 Sociologický termín označujúci schopnosť vyvolávať pretvárajúci účinok na daný stav vecí vo svete. Slovenský termín agentstvo používame v súlade s odporúčaniami Jána Stenu zo Slovenskej akadémie vied (pozn. prekl.).

Systematická gramotnosť napokon predovšetkým vytvára priestor na kritiku a na metakritiku. Systémy, o ktorých budeme hovoriť, sú príliš zásadné na to, aby nad nimi premýšľala, rozumela im, schvaľovala ich a vyvíjala len hrstka vyvolených, najmä ak má táto hrstka tendenciu spájať sa so starými elitami a mocenskými štruktúrami. Systémy okolo nás sú zložité, nevieme ich opísať a nie sme si istí, čo presne robia. Medzi tým a kľúčovými globálnymi problémami v podobe nerovnosti, násilia, populizmu či fundamentalizmu existuje konkrétny kauzálny vzťah. Až príčasto sa nové technológie prezentujú ako vnútorne nezávislé. Na svedomí to má veľmi lákavé výpočtové myslenie. Aj keď sme medzi prvými vlastnili nové technológie, fandili im a tešili sa z ich rôznych výhod či často naivne bojovali za ich širšiu implementáciu, nie sme ich nekritickým zavádzaním ohrození o nič menej. Kritizovať však nemôžeme len individuálne hrozby a nestačí ani súcitiť s menej šťastnými či informovanými. Individualizmus a empatia nám v sieti nestačia. Solidarita a prežitie musia byť možné aj bez porozumenia.

Nerozumieme a ani nemôžeme rozumieť všetkému, ale sme schopní o všetkom aspoň uvažovať. Schopnosť uvažovať a pritom si uvedomovať, že nie je možné porozumieť úplne všetkému, je kľúčom k prežitiu v temnom novoveku, pretože, ako uvidíme, porozumieť je neraz nemožné. Technológie nás pri tom môžu sprevádzať, ale len v prípade, že si nebudeme privlastňovať ich odpovede: počítače tu nie sú na to, aby nám ponúkli odpovede, sú len nástrojmi na tvorbu otázok. V knihe sa budeme opakovane vracáť k myšlienke, že hĺbkové a systema-

tické porozumenie technológiám nám neraz pomôže prepracovať ich metafory tak, aby sme o nich dokázali rozmýšľať inak.

Začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia sa do diagramov začal vkrádať nový symbol. Zostrojili ho elektroinžinieri so zámerom opísať nový systém. Pôvodne išlo o rozmazaný kruh, atómový hríb či komiksovú myšlienkovú bublinu. Až neskôr sa tvar vyvinul do podoby oblaku, po anglicky *cloudu*. O *cloud* ste netušili absolútne nič, snáď len toľko, že sa naň môžete pripojiť. *Cloud* mohol reprezentovať napájanie, dátovú výmenu alebo počítačovú sieť – jednoducho čokoľvek. Nezáležalo na tom. Symbolizoval zredukovanie niečoho zložitého: človek sa sústredil na to, čo vidí, a nezaujímal ho, čo sa za symbolom skrýva. Siete sa zväčšovali a prepájali a význam *cloudu* sa neustále rozširoval. Menšie systémy boli vymedzené svojím vzťahom k nemu, rýchlosť, s akou si s ním dokázali vymieňať informácie, čo z neho dokázali vyťažiť. Symbol nadobúdal dôležitosť, stával sa komoditou, zrazu dokázal všetko možné, bol mocný a inteligentný. Z *cloudu* sa stal módny pojem a reklamný produkt. Stal sa viac ako len inžinierskou skratkou – stal sa metaforou.

Dnes je *cloud* ústrednou metaforou internetu: globálny systém s veľkou mocou a potenciálom, zachovávajúci si auru niečoho transcendentálneho, niečoho, čo sa takmer nedá uchopiť. Pripájame sa k nemu, pracujeme v ňom, ukladáme a vyberáme z neho dáta, je súčasťou nášho myslenia. Platíme zaň a naša pozornosť zbystrí len vtedy, keď nefunguje. Neustále sme s ním v kontakte a pritom nerozumieme, čo vlastne je a ako funguje.